

Erotiek als grenservaring

Over Georges Bataille

Voor de in 1962 overleden Franse schrijver en filosoof Georges Bataille is in Nederland vooral de laatste jaren veel belangstelling ontstaan. Er zijn enkele boeken van hem vertaald, er wordt in kranten en tijdschriften over hem geschreven, uit een bijlage van Vrij Nederland van een paar jaar geleden bleek dat zijn werk in SM-kringen met vrucht wordt bestudeerd en dat men hem in deze lezingencyclus over erotiek een aparte behandeling heeft waardig gekeurd, mag eveneens worden gezien als een bewijs van de toegenomen interesse.

Het is niet de eerste keer dat Nederland zich met Bataille inlaat. Eind jaren zestig verschenen er vertalingen van drie van zijn romans: *L'abbé C.* uit 1950, *Le bleu du ciel* dat oorspronkelijk werd geschreven in 1935, maar pas in 1957 voor het eerst in boekvorm verscheen, en het in 1966 postuum gepubliceerde *Ma mère*. Met recht kunnen deze romans „erotisch" worden genoemd: er komen diverse seksscènes in voor die met de vereiste openhartigheid worden beschreven. Waarschijnlijk is dit ook de reden geweest waarom men de romans destijds heeft vertaald. Het was de tijd van wat wel de „seksuele revolutie" wordt genoemd. De oude preutse moraal was met voortvarendheid aan de kant geschoven: alles „kon" ineens in Nederland en moest „kunnen".

Ook in de Nederlandse literatuur had de oude moraal afgedaan. Een ongekende vrijmoedigheid sloop de letteren binnen, om daar al snel voor enig schandaal te zorgen. In het werk van Jan Wolkers, Gerard Kornelis van het Reve en - vooral - Jan Cremer werd van alles en nog wat beschreven waar onze voorvadersen niet eens van hadden durven dromen. Zelfs de beruchte drieletterwoorden (die bezorgde zedemeesters tevoren alleen op wc-muren hadden gezien) verschenen open en bloot in de literatuur. Men was in die nostalgische dagen nog zonder gêne geschokt, maar het heeft niet geholpen. De erotiek is niet meer uit de literatuur verdwenen, zoals men met een vluchtige blik op de recente romans van schrijvers als Adri van der Heijden, Ton Anbeek of Geerten Meijning kan vaststellen.

De huidige belangstelling voor Bataille heeft dan ook met het specifiek erotische karakter van zijn werk niet zo vreselijk veel meer te maken. Achteraf vraag je je af wat men in de jaren zestig van Batailles romans heeft gevonden. Ik heb het niet in de archieven nagezocht, maar het zou mij niet verbazen als men er weinig van had begrepen. Het verschil met de tijdgeest van weleer was dan ook niet gering. Dat verschil laat zich misschien nog het best illustreren door het feit dat Bataille, in tegenstelling tot de enthousiastelingen van de NVSH, in het geheel geen voorstander was van de een of andere vorm van seksuele „bevrijding". Ook was hij er allerminst op uit taboe's en verboden af te schaffen; zij behoorden volgens hem juist tot de fundamenten van de beschaving. Het kan eigenlijk niet anders of de Nederlandse lezers die zich in de jaren zestig met Batailles romans vermaakten, hebben de essentie ervan gemist. Daar konden zij niets aan doen, want men had alleen die romans vertaald. Van het omvangrijke en destijds voor een deel nog ontoegankelijke *filosofische* werk van Bataille bleef men in ons land onkundig.

Dat is tegenwoordig anders. De huidige belangstelling geldt in de eerste plaats de filosoof Bataille en in het licht van de filosofie blijken de erotische teksten er opeens heel anders uit te zien. Je kunt het misschien het beste zo zeggen: voor Bataille vertegenwoordigt de erotiek een ervaring waaruit de filosofie de conclusies trekt. In de erotiek wordt de mens geconfronteerd met een „waarheid" omtrent zichzelf, die vervolgens in de filosofie wordt uitgewerkt. In het voorwoord bij zijn erotische novelle *Madame Edwarda* uit 1941 schrijft Bataille dat de mens niet samenvalt met zijn geslachtsdelen, maar zij kunnen hem wèl zijn „geheim" onthullen. In zijn filosofische teksten, met name in *L'érotisme* uit 1957, heeft Bataille uiteengezet hoe we ons dat „geheim" moeten voorstellen.

Een tekst als *L'érotisme* staat niet op zichzelf, maar maakt deel uit van een omvangrijk oeuvre. De volledige omvang daarvan is pas na de dood van Bataille bekend geworden, toen tussen 1970 en 1988 in twaalf dikke delen zijn *Oeuvres complètes* zijn verschenen. De verhouding tussen filosofie en erotische literatuur valt daar, althans in kwantitatief opzicht, uit in het voordeel van de filosofie. Eigenlijk heeft Bataille maar weinig strikt literaire teksten geschreven; het merendeel van zijn oeuvre bestaat uit verhandelingen over de meest uiteenlopende onderwerpen, van kunstgeschiedenis tot politiek, van erotiek tot economie. Maar de diversiteit van de belangstelling mag niet uit het oog doen verliezen dat het hem op al die verschillende gebieden in feite steeds om hetzelfde te doen was. Uit zijn complete oeuvre komt één filosofie of liever gezegd één visie op de wereld naar voren, die op de diverse deelgebieden de argumenten voor haar bevestiging zoekt.

Maar wie was Georges Bataille? De meest rudimentaire biografische feiten, zoals geboorteplaats (Billom in de Puy-de-Dôme) en geboortedatum (10 september 1897), helpen nauwelijks bij de beantwoording van deze vraag. Van meer nut is het korte autobiografische nawoord dat Bataille aan zijn eerste erotische verhaal, *Histoire de l'oeuil* uit 1928, heeft toegevoegd. Zijn jeugd was er een, zo blijkt uit dit nawoord, die het bekende gezegde over de *writer's goldmine* ten volle bevestigt: een ongelukkiger jeugd laat zich nauwelijks denken. Zijn vader was syfilis-patiënt, blind geworden, daarna verlamd en ten slotte aan waanzin ten prooi gevallen. Zijn moeder leed na de dood van haar man - in 1915 - aan melancholie (we zouden nu waarschijnlijk zeggen: manische depressiviteit) en in het bewuste nawoord wordt vermeld dat zij minstens twee keer een serieuze poging tot zelfmoord heeft gedaan. Onder dit soort omstandigheden is de jonge Bataille (hij was 18 toen zijn vader stierf) opgegroeid. Wat precies de invloed van een dergelijke jeugd is geweest, valt uiteraard niet met zekerheid vast te stellen, maar men hoeft geen psychoanalyticus te zijn om met meer dan gebruikelijke aandacht naar dit verleden om te zien.

Eén ding ontbreekt er nog aan: Batailles religiositeit. Die was hem niet van huis uit meegegeven; zijn vader was, zoals dat toentertijd in Frankrijk vaker voorkwam, een overtuigd antiklerikaal. Georges Bataille heeft zichzelf, omstreeks 1914, tot het katholicisme bekeerd. Zijn biograaf Michel Surya vermoedt: als een reactie op de ellende waarmee hij thuis werd geconfronteerd. Maar dat is niet meer dan een speculatie; over de concrete omstandigheden van deze bekering weten we in feite niets. Uit latere getuigenissen (o.a. van vrienden) is alleen bekend dat hij in deze

jaren door een grote vroomheid werd gedreven, zoals gebruikelijk bij bekeerlingen. Er is sprake geweest van een priesterroeping, een verblijf in een klooster, en later heeft Bataille geschreven dat er tot 1920 zelden een week voorbij ging zonder dat hij van de biecht gebruik maakte.

Standgehouden heeft dit vrome katholicisme niet. Aan het begin van de jaren twintig (Bataille was inmiddels afgestudeerd als archivaris en paleoloog) moet een bekering *à rebours* hebben plaatsgevonden. Zijn eerste (anonieme) publicatie, een brave jammerklacht over de verwoesting van de kathedraal van Rheims tijdens de Eerste Wereldoorlog, kreeg daardoor - achteraf - een voorspellende waarde, zij het uiteraard volstrekt onbedoeld. Zoals het Duitse geschut tijdens de oorlog de kathedraal had veranderd in een ruïne, zo werd na de oorlog het geloof van de jonge Bataille geruïneerd - en eveneens met Duitse medewerking. Hoewel we ook van Batailles geloofsverlies niet veel afweten, staat immers vast dat de lectuur van Nietzsche er een zeer actieve bijdrage aan heeft geleverd. Nietzsches idee van de „dood van God" heeft Bataille sindsdien niet meer losgelaten. In zekere zin kun je zeggen dat zijn hele schrijven en denken een poging is geweest om hierop een antwoord te vinden. Zelf heeft hij het in een interview met Madeleine Chapsal uit 1961, d.w.z. één jaar voor zijn dood, zo uitgedrukt: „Iedereen weet wat God betekent voor de groep mensen die in hem geloven en welke plaats hij in hun gedachten inneemt en ik denk dat als je de figuur van God van die plaats weg neemt, er toch iets blijft, een lege plek. En over die lege plek heb ik willen spreken". Op die „lege plek" is het ook dat Bataille de erotiek een plaats heeft gegeven.

In een uitvoerige, maar weinig positieve kritiek heeft Jean-Paul Sartre Bataille afgeschilderd als een „nieuwe mysticus". Bataille was in de ogen van Sartre een atheïst die terugschrok voor de consequenties van zijn eigen overtuiging. Als God „dood" is, dan moet je ophouden met over Hem te zeuren - daar kwam, zeer beknopt samengevat, de kritiek op neer. Het „mysticisme" van Bataille dat uitmondt in een „niet-weten" en in het „onmogelijke" wees Sartre van de hand als een „zwart pantheïsme" en Bataille persoonlijk gaf hij fijntjes te kennen dat bij de psychiater misschien een oplossing voor zijn problemen kon worden gevonden. Dat laatste oogt als een buitengewoon onvriendelijk advies, en zo was het ongetwijfeld bedoeld, maar helemaal onbegrijpelijk is het niet. Zelfs Batailles biograaf Surya vraagt zich op een gegeven moment af of zijn onderwerp niet krankzinnig was. Het beste antwoord op deze vraag komt mijns inziens van Bataille zelf, die ooit heeft geschreven: „Ik was niet gek, maar zonder twijfel heb ik in mijn leven een buitensporig deel ingeruimd voor de noodzaak op de een of andere manier de grenzen van onze menselijke ervaring te buiten te gaan".

Batailles verblijf aan de grenzen van de menselijke ervaring heeft hem in de buurt gebracht van wat men krankzinnigheid pleegt te noemen. Maar wat aan zijn „krankzinnigheid" niet krankzinnig was, is dat hij haar heel bewust en vasthoudend heeft opgezocht; zijn „krankzinnigheid" was het gevolg van een keuze. En mede om deze reden is het beter om, net als Sartre, maar dan met minder negatieve bedoelingen, over „mysticisme" te spreken. Mystici zijn per slot van rekening door de kerk ook dikwijls als „gekken" beschouwd en behandeld. Bataille had wel iets van een

mysticus, zij het een mysticus zonder God. Van een eenwording met de Allerhoogste kon bij hem geen sprake zijn: zijn „mysticisme" richtte zich op wat in de zojuist geciteerde uitspraak „de grenzen van onze menselijke ervaring" wordt genoemd. De uiterste grens daarvan is de dood. Batailles „mystiek" zou je daarom kunnen omschrijven als een extreme confrontatie, nog tijdens het leven, met de dood. De ervaring waarin deze confrontatie uitmondde, noemde hij de *expérience intérieure*, de „innerlijke ervaring", waarover hij in 1943 een cruciaal boek met dezelfde titel publiceerde.

De „innerlijke ervaring" werd het uitgangspunt en tevens de voornaamste bron voor alle kennis die Bataille in zijn latere werken heeft beschreven. Dat geldt ook voor een boek als *L'érotisme*. Hoewel dit boek er op het eerste gezicht uitziet als een objectieve, wetenschappelijke studie, waarschuwt Bataille zijn lezers uitdrukkelijk dat hij bij het schrijven is uitgegaan van een volstrekt subjectieve ervaring. „Als ik soms de taal spreek van een wetenschapsman, is dat altijd maar schijn", schrijft hij letterlijk. Wetenschappers houden zich per definitie met deelonderzoek bezig, betoogt Bataille; hem is het te doen om het geheel, om de eenheid, om dat wat men in het verleden met „God" placht aan te duiden en dat het uiterste van de menselijke begeerte naar kennis, inzicht en ervaring vertegenwoordigt. Het einddoel van het kennisstreven in een boek als *L'érotisme* en van de „innerlijke ervaring" is dus identiek; het enige wat verschilt is de taal waarin van een en ander verslag wordt uitgebracht. Maar dat verschil wordt uiteindelijk ook weer opgeheven, want in beide gevallen blijkt de taal niet toereikend om de uiterste kennis of de uiterste ervaring onder woorden te brengen. Zwijgen, stilte - daar loopt het bij Bataille telkens weer op uit. Hetzelfde zwijgen, dezelfde - betekenisvolle - stilte die we ook terugvinden bij de mystici.

In laatste instantie schiet de taal tekort. Maar dat is voor Bataille nooit een reden geweest om zijn mond te houden. Zijn streven is er op gericht juist zover mogelijk te gaan in het formuleren van wat zijn uitzonderlijke *expérience intérieure* aan kennis en inzicht had opgeleverd. In *L'érotisme* houdt hij zich, zoals de titel al doet vermoeden, bezig met de erotiek. De erotische ervaring was voor hem eveneens een vorm van „innerlijke ervaring". Anders gezegd: Batailles erotiek en zijn „mysticisme" waren nauw aan elkaar verwant. En ook op dit punt bestaan, net als bij de waanzin, duidelijke raakvlakken met de godsdienstige mystiek, waar de grens tussen de mystieke en de seksuele extase vaak moeilijk valt te trekken. Met dit verschil dat de erotiek bij de mystici uiteraard niet gepaard ging met een uitbundige praktijk: hun extase was het resultaat van ascese, onthouding, versterving. Bij Bataille ligt dat anders. Met dezelfde inzet waarmee hij vóór zijn bekering *à rebours* een vroom katholiek was geweest, wijdde hij zich na die bekering aan de losbandigheid. Hij veranderde in een stevige drinker en een actief hoerenloper; een groot deel van het salaris dat hij verdiende als bibliothecaris werd buiten kantooruren in bars en bordelen over de balk gesmeten. Toch is Bataille nooit een vrolijke levensgenieter of ongedwongen hedonist geworden: de erotiek die hij najoeg was een erotiek van de verloedering en ging gepaard met angst, vertwijfeling, verscheurdheid - dezelfde gevoelens die ook in de mystiek een belangrijke rol spelen. De erotische uitspattingen namen bij Bataille de plaats in van de religieuze vervoering van weleer. De erotiek

werd voor hem iets „heiligs“, het bordeel beschouwde hij als zijn nieuwe „kerk“, en in het erotische verhaal *Madame Edwarda* maakte hij van een hoer zijn „God“.

Voor Bataille was de identiteit van erotiek, religie en mystiek niet slechts een persoonlijke idiosyncrasie. Dankzij persoonlijke ervaringen was hij deze identiteit op het spoor gekomen, maar in *L'Érotisme* doet hij zijn uiterste best om haar te beschrijven als iets dat karakteristiek is voor de *hele* menselijke soort.

Bataille begint zijn betoog met een op het eerste gezicht nogal cryptische definitie. Erotiek, schrijft hij, is „de bevestiging van het leven tot in de dood“. Behalve cryptisch mag deze definitie ook nogal paradoxaal worden genoemd, want de meeste mensen hebben de gewoonte hun erotische ervaringen probleemloos te overleven - was dat niet zo, dan bestond de menselijke soort al lang niet meer. Wat is dan wèl de relatie van de erotiek met de dood? Bataille bedoelt, zo heb ik de indruk, dat in de seksuele ervaring, in het orgasme, een grens overschreden wordt *als* in de dood. Niet voor niets vestigt hij er de aandacht op dat het orgasme in de volksmond ook wel de „kleine dood“ wordt genoemd. Op het *moment suprême* heeft men de greep op zichzelf verloren, men is zichzelf als autonoom, onder de heerschappij van de rede geplaatst subject kwijtgeraakt en verblijft even elders. De vraag is alleen: waar?

Bataille realiseert zich dat hier het menselijk kenvermogen tekortschiet. Het enige wat men kan doen is een woord bedenken, waarmee die in taal ongrijpbare ervaring tenminste kan worden aangeduid. Bataille heeft het woord *continuïteit* bedacht. Op het eerste gezicht een willekeurige term, die echter wel degelijk zin en betekenis krijgt dankzij de context waarin Bataille hem gebruikt. Tegenover continuïteit plaatst hij discontinuïteit. Met dit laatste begrip duidt hij het menselijk leven aan in zijn gewone doen: mensen zijn op zichzelf staande individuen, gescheiden van hun soortgenoten, ieder met een eigen lichaam en een eigen bewustzijn. Het leven is er op gericht die discontinuïteit te laten voortduren: we willen ons per slot van rekening niet blijvend „verliezen“. Dat verklaart onze doodsangst, want in de dood wordt onze discontinuïteit vernietigd: we houden op te bestaan als zelfstandige, aparte levende wezens om als organische materie te verdwijnen in wat je de kringloop van de natuur zou kunnen noemen.

Voor Bataille staat dat laatste gelijk aan een terugkeer naar de continuïteit. De dood geeft ons, door aan onze discontinuïteit een eind te maken, terug aan de „oorspronkelijke continuïteit van het zijn“. Over het algemeen zullen we geneigd zijn ons hiertegen te verzetten zoveel als we kunnen: niemand wil dood. Maar zo is het niet helemaal. De mens is een verscheurd wezen, betoogt Bataille: enerzijds doet hij zijn best te blijven voortbestaan als het discontinue wezen dat hij is, anderzijds heeft hij last van „nostalgie naar de verloren continuïteit“.

Met betrekking tot die nostalgie komt Bataille met een uiterst curieuze, fysiologische verklaring die ik u niet wil onthouden. Volgens hem bestaat er een moment van continuïteit in de voortplanting, namelijk wanneer eicel en spermatozoïde zich verenigen tot een nieuw organisme. Op dat moment houden beide op te bestaan als discontinue wezens, ze „sterven“, zou je kunnen zeggen - door één, door continu te worden. De nieuwe eenheid neemt zelf ogenblikkelijk een discontinu karakter aan en na pakweg negen maanden is een nieuwe mens het

resultaat. Maar - en daar gaat het Bataille om - er is een moment van overgang geweest, waarop de discontinuïteit van eicel en spermatozoïde is verdwenen en de discontinuïteit van het nieuwe organisme nog niet is gearriveerd: naar dat ondeelbare moment zou onze „nostalgie" uitgaan.

In ons leven neemt die nostalgie de vorm aan van de erotiek. In de jacht op de „kleine dood" zetten we onze discontinuïteit op het spel - ook tegenover degene met wie we de liefde bedrijven. De inzet van de erotiek is de verloren continuïteit, die alleen valt terug te winnen - ook al is het maar voor een moment - door de eigen discontinuïteit en die van de ander te vernietigen. Dat is wat in het orgasme gebeurt. Voor Bataille is bij de erotiek dus altijd „geweld" in het geding. Zoals bij de ultieme grensoverschrijding die de dood is een vorm van - onherroepelijk - geweld te pas komt, zo vereist ook de „kleine dood" een zekere mate van gewelddadigheid. Dit is de conclusie die men onder andere kan trekken uit het werk van de markies de Sade, meent Bataille. Bij Sade treedt de heimelijke medeplichtigheid van erotiek, dood en geweld openlijk aan het licht, in een extreme, overdreven vorm; als zodanig is wat Sade beschrijft inacceptabel, hij is een „aberratie", maar wat hij blootlegt, is in gematigder vorm ook bij „normale" mensen aanwezig. Juist door de overdrijving laat het zich bij hem zo goed kennen. Vandaar dan ook dat Bataille in 1957, tijdens een proces tegen Sade-uitgever Pauvert, als getuige à décharge kon betogen dat de lectuur van Sade „niet alleen aanbevelenswaardig, maar zelfs noodzakelijk" was voor iedereen die de mens grondig wilde leren kennen.

Erotiek gaat dus onvermijdelijk gepaard met geweld - een geweld dat inherent is aan de natuur, zoals de dood ons duidelijk maakt. Het geweld, maar je zou ook kunnen zeggen: de dood, is de voorwaarde voor het leven. De natuur waarin zich deze dialectiek van dood en leven voltrekt, vergelijkt Bataille met een „uitspatting van levende energie en een orgie van vernietiging". Wat zich in de seksualiteit afspeelt is opgenomen in een kosmisch proces waarvan groei, verlies en verspilling de beslissende momenten uitmaken. Het verhaal wordt nu even heel fantastisch, want in *La part maudite* uit 1949 wijst Bataille de zonder tegenprestatie geschonken zonne-energie aan als de bron van dit proces.

De tijd om dieper in te gaan op dit hoogst merkwaardige boek (dat Bataille zelf als zijn belangrijkste beschouwde) ontbreekt, maar het komt er op neer dat het hele leven wordt verklaard als een reactie op de almaar aanzwellende, onstuitbare energiestroom die van de zon afkomstig is. Die energie moet worden besteed, en dat gebeurt onder andere in de groei, in de voortplanting, maar ook in de productiviteit van de mens. Toch, schrijft Bataille, zal er altijd een „overschot" blijven dat nergens te gebruiken is en dat daarom moet worden prijsgegeven aan de zuivere verspilling. In de meeste beschavingen is daar ook ruimte voor gemaakt. Bataille wijst bijvoorbeeld op het religieuze offer, het feest, de rituele orgie, de gift (die bij sommige Indiaanse stammen in plaats van de ruil geldt als het economische principe); hij wijst op de oorlog, de Egyptische piramiden en de middeleeuwse kathedralen. En uiteraard op de erotiek, die zich enerzijds manifesteert als pure verspilling, zuiver verlies, en die anderzijds (als onderdeel van de voortplanting) de groei bevordert.

Helaas ziet Bataille de dingen in *La part maudite* zozeer het groot, dat met deze

„*économie générale*“ van de kosmos niet veel valt aan te vangen als het erom gaat de erotische *ervaring* scherper in beeld te krijgen. Aan de - per definitie subjectieve - ervaring heeft het door Bataille geschetste proces van groei, verlies en verspilling in het geheel geen boodschap; de mens is van dit proces niet meer dan een willoos onderdeel. Vanuit de mens bezien doet het zich maar al te vaak voor als een natuurlijk en onpersoonlijk geweld, dat we met name in de erotiek op een heel directe manier kunnen ervaren. Want het gaat om een geweld dat zich ook binnen in ons bevindt. De scheiding die zich in het bewustzijn voltrekt tussen ik en de wereld berust in wezen op schijn, en nergens komen we daar op zo'n onthutsende manier achter als in de erotiek. De erotiek of misschien kan ik beter zeggen: de seksualiteit (want beide zijn in Batailles ogen *niet* identiek), vertegenwoordigt de „dierlijke“ kant van de mens, waarbij dierlijk staat voor de afwezigheid van een bewustzijn dat tussen ik en de wereld een onderscheid maakt. En zo komen we in feite weer terug bij het eerder gemaakte onderscheid tussen continuïteit en discontinuïteit.

Aan de overgang van dier naar mens heeft Bataille altijd veel aandacht besteed. Die overgang houdt voor hem verband met de arbeid - die eerste poging van de mens om de natuur naar zijn hand te zetten. Maar om arbeid mogelijk te maken moet er eerst - of tegelijkertijd - iets anders zijn gebeurd: op de een of andere manier moet de mens erin zijn geslaagd de bedreigende gewelddadigheid van de natuur aan banden te leggen. Hoe? Door verboden in te stellen. Verboden met betrekking tot die gebieden waar de natuur zich van haar meest gewelddadige kant laat zien: de dood en de seksualiteit. Het ontstaan van de mens, als *homo sapiens*, kan dus volgens Bataille niet worden losgezien van de arbeid en van een tweetal fundamentele verboden inzake resp. de dood en de seksualiteit.

Helaas is de archeologie tot op heden nog niet zo behulpzaam geweest om van dit laatste een overtuigend bewijs te leveren; van de beide eerste zaken wèl, in de vorm van werktuigen en graven. Maar op grond van de nauwe relatie tussen dood en seksualiteit concludeert Bataille dat beide door een identiek verbod *moeten* zijn getroffen. Het doel van het verbod was in beide gevallen hetzelfde: de beteugeling van het oorspronkelijke geweld van de natuur.

Eigenlijk kan pas vanaf dat moment van erotiek worden gesproken. Alleen de mens is tot erotiek in staat, want de erotiek wordt niet bepaald (zoals de seksualiteit, die mens en dier gemeenschappelijk hebben) door de voortplanting, maar door het verbod. Wat de seksualiteit tot erotiek maakt, dat is wat Bataille aanduidt als de *transgression*, de overtreding van het verbod dat is ingesteld om de arbeidende mens te beschermen tegen de gewelddadigheid van de natuur. Het is diezelfde overtreding die aan de erotiek haar „heilig“ karakter verleent.

We hebben zojuist gezien dat de erotische en de mystieke ervaring aan elkaar verwant waren. Maar wat betekent nu de heiligheid van de erotiek? Om te beginnen moet ik er nog eens aan herinneren dat Bataille een denker is van na de „dood van God“. Het heilige heeft in zijn ogen niets te maken met een transcendente godheid - het ontstaat in de omgang van de mens met het natuurlijke geweld. Dat wat door de verboden wordt getroffen, gaat *daardoor* deel uitmaken van het domein van het heilige, waartoe men alleen de toegang kan forceren door het gebod te overtreden. De

overtreding heeft dus zelf ook iets heiligs. Alleen al hieruit kan men afleiden hoever Batailles opvatting van het heilige afstaat van de christelijke opvatting, want in het christendom heeft het overtreden van geboden niets heiligs; integendeel, elke overtreding geldt er als een zonde. In weerwil van zijn katholieke verleden is Batailles kijk op het heilige vooral beïnvloed door de etnologie en de culturele antropologie. In de heidense of primitieve culturen en religies waar deze wetenschappen zich mee bezig houden, zijn het heilige en de overtreding immers wèl met elkaar te verenigen.

Bataille maakt een globaal onderscheid tussen aan de ene kant de profane wereld (van de arbeid, van de ratio, van de wetenschap) en aan de andere kant de heilige wereld. Het kenmerkende van de mens is nu dat hij tot *beide* werelden behoort, wat om het zacht uit te drukken een nogal paradoxaal resultaat oplevert. Want in de profane wereld doet de mens zijn uiterste best om met behulp van verboden het natuurlijke geweld dat hem bedreigt te onderdrukken, in de heilige wereld geeft hij aan datzelfde geweld toe door de verboden te overtreden. Dat laatste is kennelijk een onbedwingbare behoefte. Zo onbedwingbaar, dat Bataille het in *L'érotisme* op de volgende, naar eigen zeggen „absurde” manier heeft geformuleerd: „Het verbod is er om overtreden te worden”. Verbod en overtreding horen bij elkaar, het een lokt automatisch het ander uit. Maar ter voorkoming van al te grote calamiteiten heeft de mens de overtreding „georganiseerd”. Bijvoorbeeld in de religie, waar offers, feesten en orgieën van de overtreding een ritueel hebben gemaakt dat het geweld tijdelijk, maar niet blijvend ontketent.

Ook de erotiek kan worden gezien als een vorm van georganiseerde overtreding, met name in het huwelijk. In elk geval is de erotiek een *bewuste* overtreding, want het feit van de overtreding levert een niet onbelangrijk aandeel aan het erotische genot. Ook in de moderne tijd, die voor het heilige nog maar zo weinig gevoel aan de dag legt, herinneren de angst en de schaamte (waarmee de seksualiteit zo vaak gepaard gaat) nog altijd aan het oorspronkelijke verbod dat in de erotiek wordt overtreden. Bataille is er dan ook geenszins op uit om die angst en schaamte te verminderen; het zou zelfs beter zijn deze te vergroten, want daardoor zou niet alleen het genot groter worden, maar ook de betekenis van de erotische ervaring vollediger tot ons kunnen doordringen. Om dezelfde reden spelen in Batailles erotische teksten perversiteiten zo'n opvallende rol: ze roepen, veel duidelijker dan de „normale” seksualiteit, de overtreding in herinnering en verwijzen zonder omhaal naar het geweld en de dreigende nabijheid van de dood, waartegen het verbod de mensen probeert te beschermen.

Over het doel van pornografie hoeven we niet ingewikkeld te doen: pornografie beoogt bij lezers, kijkers en tegenwoordig ook luisteraars (denk aan de 06-lijnen) de grootst mogelijke seksuele opwinding te veroorzaken. De rest is bijzaak. Van pornografische literatuur zegt men niet voor niets dat zij met één hand dient te

worden gelezen. Als dat zo is, dan kan moeilijk worden ontkend dat de erotische verhalen en romans van Georges Bataille tot de pornografie moeten worden gerekend. Verhalen als *Histoire de l'oeuil* en *Madame Edwarda*, romans als *Le bleu du ciel* en *Ma mère* vormen opwindende lectuur. Maar de opwinding neemt bij Bataille wel een ongewone, vertroebelende vorm aan. Uit de theorieën in *L'érotisme* kan men opmaken dat die vertroebeling in Batailles ogen onlosmakelijk met de erotische ervaring is verbonden. Dat ook de lezer van pornografische literatuur er last van heeft, is dus niet meer dan vanzelfsprekend. Het verschil tussen de gebruikelijke pornografie en die van Bataille is echter dat de lezer in zijn werk opzettelijk, doelbewust met het troebele fundament van de erotiek wordt geconfronteerd. Daardoor wordt het minder makkelijk dat werk zonder meer tot de pornografie te rekenen. Blijkbaar wil het méér dan ons in een hoge staat van seksuele opwinding brengen; het wil ook laten zien wat er in die opwinding schuil gaat. Het einddoel van Batailles erotisch werk lijkt te slotte niet zozeer opwinding te zijn als wel *luciditeit*.

Zoals vaker bij filosofen die naast hun filosofisch werk romans en verhalen schrijven, heeft men bij Bataille het literaire werk afgeschilderd als niet veel meer dan illustratiemateriaal bij de filosofie. Naar mijn idee doet dat de literatuur geen recht, en zeker is dat zo in het geval van Bataille, die over de positie van de literatuur in een moderne, arbeidzame maatschappij als de onze zulke uitgesproken denkbeelden had.

Daar komt nog iets anders bij: Bataille heeft althans een deel van zijn literaire teksten geschreven vóóordat er van een uitgewerkte filosofie sprake was. Deze teksten zouden dus een filosofie illustreren die er op dat moment nog helemaal niet was, tenminste niet in gearticuleerde vorm. Beter zou je daarom kunnen zeggen dat de erotische verhalen hem niet weinig hebben geholpen bij het onder woorden brengen van wat de erotische *ervaring* hem had geleerd. Dat in de literaire teksten zoveel elementen zitten die rechtstreeks of via een kleine omweg met Batailles filosofische denkbeelden in verband gebracht kunnen worden, maakt van de literatuur nog geen illustratiemateriaal; het toont alleen aan hoezeer filosofie en literatuur hun inspiratie aan dezelfde bron (Batailles „innerlijke ervaring“) hebben ontleend.

Dit laatste brengt het grote voordeel met zich mee dat de filosofie zich uitstekend laat gebruiken als een sleutel tot de soms nogal cryptische erotische teksten die Bataille op zijn naam heeft staan. De filosofie bewijst nuttige diensten als het er om gaat meer licht te werpen op die elementen die Batailles erotische proza tot méér maken dan pornografie alleen. Erotiek was volgens Bataille „de bevestiging van het leven tot in de dood“, uiting van een „nostalgie naar de verloren continuïteit van het zijn“, waarbij doelbewust de verboden werden overtreden die de mens zelf had ingesteld om zich te beschermen tegen het teugellose geweld van de natuur. In de meeste culturen was voor een dergelijke overtreding een „heilige“ plaats ingeruimd; de religie bestond in feite uit het stelsel van rituele gebruiken waarin de overtreding werd georganiseerd. In zijn laatste boek, *Les larmes d'éros* (De tranen van eros), noemt Bataille de religie „fundamenteel subversief (...) Wat zij verlangt is het exces, het offer, het feest, met als hoogtepunt: de extase“. De erotiek maakte deel uit van de religie (zoals bijvoorbeeld de erotische sculpturen op de Indiase tempels nog altijd laten zien) en ontleende daar haar „heilige“ karakter aan.

De komst van het christendom bracht hierin verandering. In de ogen van Bataille was het christendom de „minst religieuze" godsdienst die de mensheid ooit had voortgebracht - omdat het de heiligheid van de overtreding en dus ook van de erotiek ontkende. De erotiek behoorde volgens het christendom tot de profane wereld, waarop de doem van de zonde kwam te rusten. De absolute scheiding tussen goed en kwaad die typerend is voor het christendom heeft in de ogen van Bataille bijna iets onmenselijks. Volgens hem is de mens per definitie een verdeeld en verscheurd wezen. Zijn conditie wordt gekenmerkt door een fundamentele ambivalentie, met aan de ene kant de noodzaak van het goede, aan de andere kant de onbedwingbare temptatie van het kwaad. De heidense religies legden zich daar bij neer of beter gezegd: hun *raison d'être* bestond eruit de onweerstaanbaarheid van het kwaad (die zich manifesteerde in de overtreding) in goede banen te leiden, zodat de gemeenschap er geen nadeel van ondervond. Het christendom daarentegen was erop uit het kwaad volledig te onderdrukken en ontkende zo de wezenlijke aard van het heilige.

In de twintigste eeuw is de invloed van het christendom danig verminderd. Maar dat heeft het heilige niet teruggebracht, moet Bataille constateren. De secularisering haalt de erotiek uit de verdomhoek en maakt er iets natuurlijks, iets gezonds van. Dezelfde gedachte vinden we terug in de „seksuele revolutie" van de jaren zestig. Seks als een op zichzelf neutrale lichaamsfunctie - zoiets als eten en drinken; als je het niet genoeg doet, is dat slecht voor de gezondheid. Van deze *frische und fröhliche* ideologie moest Bataille zo mogelijk nog minder hebben dan van de christelijke veroordeling van de erotiek. Juist de „neutraliteit" ontnemt volledig het zicht op het ware karakter van de erotiek, dat volgens Bataille niets „fris" en niets „vrolijks" heeft. Door het ontbreken van ieder besef van verbod en overtreding wordt de mens van het gesecculariseerde moderne tijdvak op een klinische en mechanische manier opnieuw tot zijn dierlijke staat gereduceerd.

In zijn filosofische werk, maar niet minder in zijn literaire teksten verzet Bataille zich hiertegen - door met alle macht erotische ervaringen op te roepen die noch voor de personages noch voor de lezers ook maar iets „neutraals" hebben. Zijn voorbeeld is ongetwijfeld de markies de Sade geweest: ook Batailles literaire erotiek getuigt van extremisme, perversie, gewelddadigheid. Een vroege tekst als de *Histoire de l'oeuil* uit 1928 is pornografie voor liefhebbers met een sterke maag, waaruit een krachtige „geur van bloed, sperma, urine en braaksel" opstijgt, zoals de verteller van het verhaal het ergens zelf uitdrukt. Bataille heeft zijn uiterste best gedaan het hoogste en het laagste met elkaar te verenigen, zoals alleen al blijkt uit het curieuze pseudoniem waaronder hij zijn verhaal publiceerde: Lord Auch. Wat betekent: Lord, d.w.z. God, *aux chiottes*: op de plee. God op de plee - oneerbiediger kan haast niet. Maar in Batailles visie is de „plee" inderdaad de plaats waar we nog de meeste kans hebben „God" aan te treffen, verborgen achter onze spontane gevoelens van schande en schaamte.

Het verhaal dat Bataille in *Histoire de l'oeuil* vertelt, doet zijn pseudoniem alle eer aan. Het heeft nog het meest van een sprookje, maar dan wel een uitermate grimmig sprookje, vol erotische uitpattingen, waanzin, heiligschennis en geweld. Simone, het

16-jarige meisje dat als hoofdpersoon optreedt, zegt niet voor niets tegen de verteller, wanneer deze haar in bed bespringt: „Ben je gek geworden! Maar dat wil ik niet, jongeman, in een bed, als een huismoeder!" Ik kan u verzekeren dat dit uit háár mond geen loze woorden zijn. In de rest van het verhaal wordt er op alle mogelijke manieren gecopuleerd en gemasturbeerd in de open lucht, in de stallen van een Spaanse arena (tijdens de pauze van een stierengevecht) en in de sacristie van een kerk, waarbij een miskelk met sperma en urine wordt gevuld en de bijbehorende priester, bereiden door Simone, wordt gewurgd - dit laatste uit nieuwsgierigheid naar de ejaculatie die dat levenseinde heet te begeleiden.

Zo bont als in dit *Verhaal van het oog* heeft Bataille het nadien zelden gemaakt. Toch zal men ook in zijn andere literaire werk opvallend weinig „normale" erotiek aantreffen. Zijn hoofdpersonen houden ervan de verloedering en de schande op te zoeken. In *Le bleu du ciel* laat de mannelijke hoofdpersoon, Troppmann, zich op sleeptouw nemen door een fatale vriendin, die zeer toepasselijk „Dirty" wordt genoemd. Zijn leven omschrijft hij als een „ziekelijke hallucinatie", zichzelf beschouwt hij als een „verloren mens" en hoe erger het wordt, des te minder verzet hij er zich tegen. In *Ma mère*, waarin een zoon wordt gecorrumpeerd door zijn liederlijke moeder, blijkt juist het „verval" met zijn mengeling van angst en genot voor beiden de hoogste waarde te belichamen. De moeder zegt dan ook uitdrukkelijk dat zij de liefde van haar zoon alleen op prijs stelt, als hij weet hoe „weezinwekkend" zij is en hij haar om die reden liefheeft. Ook in deze romans gaat de verloedering gepaard met een buitensporige losbandigheid, waarbij zowel de drank, de urine als het sperma rijkelijk vloeien.

De attractie van de verloedering is duidelijk: alleen door zo diep mogelijk te zinken kan de bijzondere ervaring worden afgedwongen die het gevolg is van de overtreding van het verbod. De losbandigheid is geen doel op zich, maar beoogt in haar excessiviteit het erotische genot, dat door angst en vertwijfeling alleen maar wordt versterkt, tot zijn uiterste grenzen te drijven. Door die grenzen te overschrijden verandert het genot in een directe ervaring van het natuurlijke geweld, van de continuïteit en van de dood; in feite van wat de wereld *is* in haar „soevereine" gedaante. En door zich zonder reserve aan die ervaring uit te leveren, wordt de mens zelf ook een moment soeverein.

Het grote nadeel van deze soevereiniteit is dat er in gewone doen niet mee valt te leven. Het gewone, beschaafde leven dat de mensen het merendeel van de tijd proberen te leiden, berust op een verfijnd stelsel van strategieën om de soevereiniteit en de daaraan inherente gewelddadigheid buiten de deur te houden. Bataille is de laatste om de waarde van deze strategieën te ontkennen: het menselijk leven is zonder grenzen ondenkbaar, maar hij waarschuwt voor een kortzichtige identificatie van het leven met deze vreedzame, nijvere, begrensde beschaving. Het gevaar schuilt hierin dat het geweld, dat als „overschot" van energie hoe dan ook moet worden geloosd, andere - onbewuste - wegen zal kiezen, die de beschaafde orde alsnog vernietigen. Een van die wegen is de oorlog, die in de twintigste eeuw al twee keer tot een mondiale catastrofe heeft geleid.

De erotiek en haar bewuste overtreding kunnen misschien de vereiste

ontvankelijkheid bevorderen voor het verschil dat er bestaat tussen leven en beschaving. En wie weet kan de erotiek de weg wijzen naar domeinen waar het natuurlijke geweld zich op minder schadelijke wijze kan manifesteren dan in de oorlog. Een herstel van het heilige, zoals de niet-christelijke beschavingen dat hadden gekend, zou daarvoor zeer geschikt zijn. In de twintigste eeuw is het met de belangstelling voor het heilige echter droevig gesteld; de enigen die zich er nog om bekommeren, zijn de moderne kunstenaars. Dat laatste geldt natuurlijk in het bijzonder voor Bataille zelf. De inzet van zijn erotische literatuur zou je dan ook kunnen aanduiden als: het scheppen van ruimte voor het heilige. Hoe? Door in zijn boeken op welhaast rituele wijze een seksueel geweld te ontketenen dat de lezer in staat stelt de grenservaring van de protagonisten op afstand te delen.

Daarbij wordt vaak in de natuurbeschrijvingen een directe relatie met het geweld van de wereld gesuggereerd. De erotische losbandigheid van Batailles personages gaat niet zelden gepaard met een uitbarsting van de elementen, waardoor de grenzen tussen de individuele ervaring en de turbulentie in de kosmos lijken te vervagen: alsof beide inderdaad deel uitmaken van een en dezelfde violente beweging. In *Histoire de l'oeil* worden veel van de orgasmes van Simone en haar jonge vriend begeleid door donder, bliksem en onweer. Zo ook in deze passage aan het slot van het eerste hoofdstuk, waar Simone samen met de verteller en het meisje Marcelle in de weer is:

„Ondertussen was er een onweer komen opzetten, en in het donker begonnen dikke druppels te vallen, waardoor er verkoeling optrad na een benauwde, drukkend hete dag. De zee maakte al een geweldig lawaai, maar het lange rommelen van de donder kwam daar bovenuit, en als het weerlichtte was als bij klaarlichte dag van de beide meisjes de kut te zien, terwijl ze gevingerd werden. Ze zeiden niets meer. Er was dierlijke razernij in onze lichamen gevaren. Twee meisjesmonden duwden elkaar weg bij mijn kont, mijn kloten, mijn lid, en ik duwde almaar benen opzij waartussen het nat was van speeksel en zaad. Alsof ik had willen ontsnappen aan de greep van een monster, en dat monster was de heftigheid waarmee ik bewoog. Het stortregende nu en warme regen stroomde over onze lijven, overal. Hevige donderslagen deden ons schudden, maakten ons nog woester. Tijdens elke bliksemflits slaakten we hardere kreten bij het zien van onze geslachtsdelen. Simone had een modderplas gevonden en smeerde zich met modder in. Met aarde in haar hand bevredigde ze zichzelf, en terwijl de regen haar geselde lag ze klaar te komen, mijn hoofd geklemd tussen haar met aarde besmeurde benen en mijn gezicht in de plas, waar zij met haar hand graaide in Marcelles kont; één arm hield ze om haar middel geslagen, met de ander trok ze aan haar dij en duwde die krachtadig open”.

Hier versterkt het natuurgeweld het erotische geweld en suggereert zo, in die medeplichtigheid, een verborgen eenheid, die ook in de verstrengeling van de lichamen tot uiting komt: wie wie is valt in dit citaat niet goed meer uit elkaar te houden. Op andere plaatsen maakt Bataille, met hetzelfde oogmerk, gebruik van erotische metaforen als het er om gaat natuurverschijnselen te beschrijven. Zo wordt de Melkweg beschreven als „een vreemd lek van sperma en hemelse urine in het schedeldak der sterrenbeelden”; voor wie niet met „gecastreerde ogen” kijkt, getuigt

het universum van een onvoorstelbare „obscentiteit". De metaforen blijken trouwens inwisselbaar te zijn: de natuur is obscene, maar wat obscene is kan op zijn beurt ook in natuurlijke metaforen worden beschreven. Zo worden de „drassige regionen" van Simones geslachtsdelen vergeleken met „dagen van storm en noodweer" en met „verstikkende vulkaanuitbarstingen", terwijl hun activiteit altijd gepaard gaat met „iets van rampspoed" - precies zoals dat het geval is bij stormen en vulkanen.

Opvallend is dat de hoofdrol bij de ontkenning van dit erotisch geweld bijna altijd is weggelegd voor vrouwen. Zij hebben verreweg de hevigste erotische ervaringen, zij duiken het diepst onder in het seksuele geweld en slepen de mannen met zich mee. In *Histoire de l'oeil* is Simone de gangmaakster van alle ontsparingen en zij is het ook die op het eind de onfortuinlijke priester de keel dichtknijpt. In *Ma mère* corrumpeert de moeder niet alleen haar zoon, maar zij blijkt ook het leven van haar - inmiddels van uitputting overleden - echtgenoot in een erotische nachtmerrie te hebben veranderd. In *Madame Edwarda* bevindt „God" (d.w.z. het uiterste dat een mens kan bereiken) zich tussen de gespreide benen van de hoer Edwarda en de verteller van het verhaal wordt gedwongen haar daar deemoedig te kussen. In *Le bleu du ciel* heeft Troppmann meer dan eens de aanvechting voor Dirty op de knieën te vallen: „ik respecteerde haar te zeer, en ik respecteerde haar juist omdat zij aan haar uitpattingen te gronde ging..." In zijn droom neemt zij de gedaante aan van de „Commandeur" (een verwijzing naar de diabolische tegenspeler van Don Juan), die zich op hem stort om hem te „vernietigen". Dirty zelf verbeeldt zich dat zij in de komende oorlog (de roman speelt zich af in de jaren dertig) een vader het overlijden van al zijn kinderen zal melden, als een in het zwarte geklede en met bloed bevlekte engel des doods.

Dit doet uiteraard denken aan het bekende romantisch-decadente thema van de *femme fatale* en de *belle dame sans merci*: de man als willoos slachtoffer van de meedogenloze vrouw. Er hoeft, denk ik, niet aan te worden getwijfeld dat Bataille voor een deel aan deze thematiek schatplichtig is geweest. Zijn beschrijving van de rolverdeling tussen mannen en vrouwen vertoont beslist masochistische trekken. Maar wie daarop *alle* nadruk legt, mist de essentie, die een heel andere richting uitgaat, namelijk die van het heilige zoals dat onder andere in *L'érotisme* is beschreven. Daar vergelijkt Bataille de liefdesdaad met een religieus offer, en wie geofferd wordt, daarover laat hij geen enkele onduidelijkheid bestaan: dat is de vrouw.

De rolverdeling lijkt nu opeens omgedraaid: niet meer de man is het slachtoffer van de vrouw, maar de vrouw wordt - in figuurlijke zin althans - „geofferd" door de man. De vrouwen „bieden zich aan als objecten voor de agressieve mannelijke begeerte", schrijft Bataille en bij de bevrediging van die begeerte vervullen zij dezelfde functie als het slachtoffer in een offerritueel. „De minnaar tast zijn beminde vrouw niet minder aan dan de bloedige offeraar de mens of het dier dat wordt geslacht. In de handen van degene die haar overvalt wordt de vrouw van haar wezen beroofd. Met haar schaamte verliest zij die krachtige barrière die haar, door haar te scheiden van de ander, ondoordringbaar maakte: ruw opent zij zich voor het geweld van het seksuele spel dat zich ontketent in de geslachtsorganen, zij opent zich voor het onpersoonlijke geweld dat haar van buitenaf overstroomt".

Erotiek en geweld zijn niet van elkaar los te zien: zonder geweld kan de discontinuïteit niet worden doorbroken en blijft de toegang tot de continuïteit gesloten. Hetzelfde proces vindt plaats in het offer, waarbij de aanwezig - zolang als het ritueel duurt - delen in de continuïteit waaraan het slachtoffer voorgoed wordt prijsgegeven. In het offerritueel wordt het verbod op de dood overtreden, in de erotiek dat op de seksualiteit, maar de onderlinge verwantschap der verboden rechtvaardigt de gelijkstelling van beide vormen van overtreding. Naar analogie van het offer zou je bijna kunnen zeggen dat in Batailles ogen de man aan het „heilige” ritueel van de erotiek deelneemt dankzij het - veel heviger - orgasme van de vrouw. Zij verliest zich grondiger in de erotische ervaring dan hij; haar terugval in de oorspronkelijke dierlijkheid overtreft die van hem. Opmerkelijk is hoe vaak Bataille in dit verband aan het dierenrijk ontleende metaforen gebruikt: vrouwen zijn „beesten”, „teven”, het vrouwelijke orgasme wordt in *L'Érotisme* vergeleken met „hondsdolheid”. Alleen door zijn intieme omgang met de vrouw slaagt ook de man erin zijn „beestachtigheid” terug te vinden.

Dat laatste mag natuurlijk niet achterwege blijven. Ten slotte moet er een continuïteit ontstaan, waarin zowel man als vrouw deelhebben en waarin door *beiden* de grens met de dood in een extatisch moment wordt overschreden. Zo ziet de essentie van het heilige eruit, die in de erotiek kan worden ervaren. Op diverse plaatsen in zijn erotisch werk heeft Bataille dat heilige op een schitterende wijze weten op te roepen. Het mooiste misschien aan het slot van *Le bleu du ciel*, waar Troppmann en Dirty (die hier bij haar eigenlijke naam wordt genoemd: Dorothea) nabij het Duitse Trier 's nachts in de open lucht de liefde bedrijven, met uitzicht op een kerkhof dat vanwege Allerzielen is bedekt met talloze brandende kaarsen. De betreffende passage luidt als volgt:

„Bij een bocht van de weg opende zich onder ons een leegte. Vreemd genoeg was die leegte voor onze voeten niet minder onbegrensd dan een sterrenhemel boven onze hoofden. Een massa lichtjes vierde, bewogen door de wind, een zwijgzaam, onbegrijpelijk feest in de nacht. Die sterren, die kaarsen, met honderden brandden ze op de grond: de grond waarop de verlichte graven rij aan rij lagen. Ik nam Dorothea bij de arm. We werden gefascineerd door die afgrond van doodse sterren. Dorothea kwam tegen mij aan staan. Langdurig kuste zij mij op de mond. Ze omhelsde mij, terwijl ze me met kracht vastgreep: het was, sinds lange tijd, voor het eerst dat zij zich liet gaan. Haastig deden wij, opzij van de weg, in het omgeploegde land, de tien passen die minnaars plegen te doen. Wij waren nog altijd boven de graven. Dorothea opende zich, ik ontblootte haar tot aan haar geslacht. Zij ontblootte mij. We vielen op de losse aarde en ik boorde mij in haar vochtige lichaam zoals een goed bestuurde ploeg zich in de aarde boort. De aarde was onder dat lichaam open als een graf, haar naakte buik ging voor me open als een graf. De schrik sloeg ons om het hart terwijl we de liefde bedreven op een met sterren bezaaid kerkhof. Elk licht gaf aan waar een geraamte in een graf lag; samen vormden ze een flakkerende hemel die even verward was als de bewegingen van onze verstrengelde lichamen. Het was koud, mijn handen boorden zich in de aarde: ik knoopte Dorothea's kleren los, besmeurde haar ondergoed en haar borst met de verse aarde die aan mijn vingers was blijven

kleven. Haar borsten, die uit haar kleren puilden, zagen wit als de maan. Van tijd tot tijd lieten we elkaar los, om ons van de kou te laten trillen: onze lichamen trilden zoals twee rijen tanden klapperen op elkaar".

De passage is een mooi voorbeeld van de manier waarop Bataille erin slaagt realistische elementen (de kaarsen op het kerkhof) te gebruiken als metafoor voor iets heel anders, een kosmische ervaring van grenzeloosheid, waarin hemel en aarde hun onderscheiden positie hebben verloren. Precies zo verdwijnt in de erotische ervaring het verschil tussen man en vrouw, beiden gaan als het ware ten onder in de continuïteit van de dood. „Twee rijen tanden" die „klapperen op elkaar" - het kost moeite om niet te denken aan de geraamtes die zich in de graven van het kerkhof bevinden. Maar het blijven metaforen, uiteraard: de ervaring waar het om gaat laat zich nu eenmaal niet in woorden vangen en kan hoogstens worden gesuggereerd.

Wat per definitie de taal te buiten gaat - dat wordt voor Bataille de inzet van de literatuur en daarin bewijst zij haar verwantschap met de erotiek. Ook in de literatuur blijkt het geweld een essentiële rol te spelen. Schrijven begint met een onoverwinnelijk tekort, dat niet mag worden vergeten. In zijn roman *L'abbé 'C.* schrijft Bataille: „De enige manier om de fout van het schrijven goed te maken is het geschrevene te vernietigen". Een geslaagd boek zal dan ook altijd het karakter moeten dragen van een „ruïne". Waar het in de literatuur werkelijk om gaat ligt aan gene zijde van de taalgrens, maar dat ontslaat de literatuur niet van de plicht telkens weer die grens op te zoeken, ook al heeft dat tot gevolg de destructie van wat men in het verleden onder de „schone letteren" placht te verstaan. Net als de erotiek streeft de literatuur naar een „heilige" grenservaring.

Daarin bewijst zij volgens Bataille haar maatschappelijke functie. De literatuur (en dat geldt in feite voor alle serieuze kunst) is zoiets als een vrijplaats voor de grenzeloze begeerte en voor de hang naar het „onmogelijke". Zij belichaamt het volstrekte tegendeel van de waarden, zoals nut, rationaliteit en doelmatigheid, die onze moderne beschaving regeren. De literatuur is voor Bataille het domein van de „onzin" en als zodanig de enige plaats waar het heilige nog onderdak kan vinden. Dat maakt de literatuur, net als de religie, per definitie „subversief" - zij impliceert een verzet tegen de gevestigde morele, culturele, economische en politieke orde. Maar dat wil nog niet zeggen dat dit verzet ook revolutionaire trekken vertoont. Een revolutionair wil de bestaande orde omver werpen, om er een andere, betere orde voor in de plaats te stellen. Elke revolutionair is een utopist. Dat geldt niet voor Bataille: in zijn ogen bestaat er niet zoiets als een betere orde. De mens is een verscheurd en vertwijfeld wezen en tegen die verscheurdheid en vertwijfeling bestaat geen remedie. Het enige wat de literatuur kan en moet doen is: het bewustzijn van de verscheurdheid (dat in het optimistisch rationalisme van de moderne tijd verloren dreigt te gaan) intact houden en zo mogelijk versterken.

Ook in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog, toen Bataille nog wél een revolutionair engagement cultiveerde (zoals zoveel Franse intellectuelen in die dagen), was dat niet een „utopisch" engagement, maar een engagement uit naam van de „tragedie". Bataille pleitte voor een revolutie van de „wanhoop" en de „vertwijfeling". Iets van die „wanhoop" en „vertwijfeling" werd ongetwijfeld ingegeven door de

dreiging van het nazisme (die in *Le bleu du ciel* haar literaire vertolking krijgt), maar belangrijker lijkt mij het volstreekte ontbreken van een vertrouwenwekkende utopie. Tegen de anemie van de burgerlijke beschaving wist hij niet veel meer in stelling te brengen dan een lofzang op het revolutionaire geweld, dat geen ander doel lijkt te dienen dan zichzelf en dat achteraf kan worden geïdentificeerd als de politieke variant van het geweld dat in de erotiek tot ontlading komt.

Na de Tweede Wereldoorlog is van enig revolutionair enthousiasme weinig overgebleven. De wanhoop, de vertwijfeling en het verzet hebben zich geconcentreerd in de kunst en de literatuur. De politiek is literatuur geworden en daardoor ook: religie. In *L'érotisme* wijst Bataille de literatuur aan als de erfgenaam van de religie en noemt hij het offer een „roman (...), een sprookje dat op een bloederige manier is geïllustreerd". Zojuist hebben we gezien dat dit ook kan worden omgedraaid: de roman en het sprookje veranderen in een offerplaats, telkens wanneer Bataille de erotische uitpattingen beschrijft van zijn vrouwelijke en mannelijke protagonisten. beschrijft. Dat leidt tot deze even verrassende als bemoedigende conclusie: wie het heilige ter harte gaat, maar te sceptisch is voor de revolutie, te beschaafd voor de oorlog en te vermoeid voor de praktische erotiek, kan altijd nog een goed boek lezen. Maar dan wel bij voorkeur een boek van Georges Bataille.

(Lezing Studium Generale Rijks Universiteit Limburg; Maastricht, 28 februari 1991)